

ספור מן הזמנים האפלים

מאת

ז. ז'בוטינסקי

I

אדוני הצעיר, — אמר לי הפרופיסור, אף-על-פי שאני צעיר עוד, — המושג שלך ממהותם של ימי-הבינים הוא גם בנלי וגם בלתי-נכון כאחד. לאמתו של דבר, הייתי צריך ליעץ לך, שתקרא פרק או שנים מז'וזף-די-מיסטר, אבל יודע אני, שעצתי תהא לשוא. משום כך מוטל עלי להוציא אותך מטעותך viva voce (על-ידי הסברה שבעל-פה), ובבת אחת. אין אני מתכוון לרמוז בזה, שיש לי הנטיה לערער על נכונותו של עצם-המונח "הזמנים האפלים", שממזה, כפי הנראה, את כל מה שאתה יודע על מאות-השנים, שעברו בין ימיו של אודואקר ובין ימיו של אליג'רי. אם "אפלה" משמעה — הסגולה השלילית של העדר-האור, ואם אור פירושו, לדעתך, כפי שהוא גם לדעתי, חקירה ומדע, — הרי אלו היו בודאי מאות-שנים של אפלה. אבל מתוך הדברים, שאמרת זה עכשיו, אני מסיק, שאתה מרחיב את משמעה של המלה "אפלה" מחוץ לגבולותיה של ההשאלה המותרת, ואתה מכריח אותה להקיף מושגים חיוביים מעין דכוי, רדיפות, עינויים. נראה, שאתה חושב, שבין שנת 470 לאחר ספהנ'ו ובין שנת 1300 לאחר ספהנ'ו הוזנחה החקירה, משום שמי-שהוא אסר על החקירה, הוזנח המדע, משום שהמדינה והכנסייה איימו על החוקר בענשים איומים. א ר י ס ס ו' נשכח, משום ששמו הוכנס לתוך I. L. P. — או, מתוך התחשבות בבערותך המודרנית, אני צריך להגיד: לתוך Index Librorum Prohibitorum (רשימת הספרים המוחרמים). אתה מדמה לך את ימי-הבינים כתקופה, שבה שמו המונים רעבים מצור בלא-הפסק על הסייג שמסביב לעץ-הדעת, אלא שלהט החרב המתהפכת גרש אותם משם. דמיונך מתאר את המיליונים העצומים של אירופה מתקופת ימי-הבינים כהמון ילדים מרדנים, שהושכבו במיטה על כרחם והוכרחו להרדם על-פי פקודה; ואמנם, אילו היה זה נכון, הרי יכלו ימי-הבינים להתפאר בהשג זה —

במה שהמציאו את המעודן, המובחר והשטני מכל העינויים – את העינוי על-ידי שנה.

וכי לא עלה אף פעם על דעתך הרעיון, אתה, האביר השוטה של השגרה, שהשעה מגעת וילדים בריאים נרדמים בלא כל כפיה? –

באחד מן הספרים של הספרות היפה המודרנית, שהיא, כפי הנראה, השיקוי הרוחני היחידי של דורנו ושגם אני מבקש בו סעד בשעות-האפלה היורדות עלי מרצון, כשהמוח העֵנֵף שלי משתוקק לקצת נמנום-שבהתבדרות, – מצאתי דף אחד, שהוא ראוי לתשומת-לבו של הוגה-דעות. זה היה תיאורו של עולם, שתש כחו לאחר עשר שנים של מלחמות-איור. המדע יצר את יצירתו המתועבת ביותר, בצורת מכונות מעובדות לכל דקדוקיהן לשם המטרת-אבדון מבין העננים, והאנושיות, שהיתה עֵד-ראיה לשכלול זה. נתיגעה ונתמלאה בחילה בכל דעת. וכך עטפה את נפשו של דור שלם וחדרה לרוחו אדישות גדולה. בתי-החרושת שבתו, משום שהפועלים המועטים, שעוד נשארו בלא מום בגופם, לא רצו לבוא לחנויות; וחטי-הטלגראף היו תלויים מעל העמודים, שנכפפו מתוך עגמומיות שבחוסר-שימוש; משום ששום אדם לא נחפו עוד למסור או לקבל ידיעה. תינוקות שיחקו בפסיגות של שיש בין הפסים המוחלדים, שהיו פעם העורקים החיוניים של תרבות מהירת-תנועה, ואף אם אחת לא יכלה להזכר באותם הימים, שבהם היה בְּבִילִי-זמן שכזה משום סכנה של מיתה איומה. ואף על דעתם של הילדים לא עלה אף פעם לשאול את הקשישים, מה משמעם ומטרתם של הפסים האלה, של חוטי-הברזל האלה, של המעשנות הגבוהות הללו. משום שכל הסקרנות הלכה לאבוד, ומה שנשאר מן האנושיות היה אחוז רק שתי תשוקות – לשבור את רעבונו ולישון.

וכך ירדו ימי-הבינים האמתיים על האדמה לפני אלף וחמש מאות שנה; וכאן צפון גם הסוד של אריכות-הימים שלהם. לא היה כאן שום להט החרב המתהפכת. האקרופוליס התפורר לרסיסים, הפורום נעלם תחת תלי-תלים של סחי, לא משום שהרועים החדשים שנאו את התקופה העתיקה, אלא משום שהרועים והצאן היו דומים זה לזה באדישותם המוחלטת. לא על-פי פקודה היה מנקה-הרחובות הרומאי מְרוֹקֵן את עגלתו על פני *Via Sacra* (הרחוב הקדוש), אלא, בפשטות, משום שלא יכול היה להעלות על דעתו שום שטח-בור יותר נוח ויותר מחוסר-תועלת. לא היה אז שום צורך מיוחד להחרים את פִּיֵּאָס ואת אפלטון, ממש כמו שאין שום צורך מיוחד כיום להחרים שמלה תפורה על-פי אפנה מלפני עשר שנים.

פירושו של דבר הוא, שימי-הבינים היו בוודאי התקופה המאושרת ביותר בהיסטוריה, שהיא שמורה בזכרונה של האנושיות. אתה צריך פעם אחת ולתמיד להשכיח מלבך את כל מושגיך הנבערים ממאות-שנים אלו כאילו היו תקופה של עריצות מתמדת ופעילה – רוחנית, מדינית או חברתית. לא היה אז טרחן, שנקרא גְּלִילָאוֹ, כדי שיצטרכו לשים אותו בכלא. לא היתה שום התקוממות כְּרוֹנִית של כפירה, שתדרוש את הקמתה של אינקוויזיציה קדושה. התפרצויות של אפיקורסות – אם גם אירעו – היו מצטמצמות מבחינה גיאוגראפית בתחומו של מחוז' אחד, ברוב המקרים בשטחי-הסֶפֶר המרוחקים ביותר של העולם, שהיה ידוע אז, והיו מרוחקות זו מזו מבחינה כרונולוגית. הרוב המכריע של התושבים לא היה מתעניין בשאלות תיאולוגיות כלל וכלל. הוא לא יָדַע, מהי סקרנות – אומר אני לך. אותה דאגה טבעית וקטנה – לשמור על המגע עם איזו אמת על-אנושית, שהיא טבועה, כפי הנראה, בעצם-המבנה של המוח האנושי, מצאה לה את סיפוקה המלא על-ידי הא"ב של המסורת. רק עמי-הארץ יכולים לדבר על ימי-הבינים כעל תקופה של קנאות. קנאות היא הלך-רוח לוחם, גיוס של התלהבות, כדי לעמוד בפני התקפה או כדי להתקיף מצודה של נְרָפִים. במקום ששום אדם אינו דואג לדרך זו או אחרת דוקה, אין מקום להזעיק כחות של הגנה או התקפה. מה שאתה חושב בטעות לקנאות – אינו אלא ההנאה הילדותית, שקבלו אנשי ימי-הביניים מתהלוכות רִבְגוֹנִיּוֹת, או חרדת-הקודש הילדותית, שבה לחשו את השבושים הקטנים של חייהם, נמוכי-הזעזועים, באזניו של הכהן הַמּוֹדֵה ופעור-הפה. אבל הם נהנו באותה מדה גם מְיָרִיד, ובאותו אופן עצמו בדיוק; וכחו הסוֹגְסְטִיבִי של חדר-הווידויים יש לו שייכות קטנה מאד לדת. כך רועדת צעירה כשהיא מקבלת את נשיקתה הראשונה; הרעד פוחת כשזו היא – הנשיקה השנייה. מבחינה מדינית היו ימי-הביניים לפעמים זמנים סוערים; אבל אין אתה יכול להשתמש לגביהם באוצר-המונחים המוֹדְרְנִי שלך, של חירות או ריאקציה, של דְפוּי והתקוממות. כשם שכל הפעלתנות הרוחנית היתה מצומצמת בחוג המוגבל של הכהנים, כך היו הסכסוכים המדיניים בימי-הבינים – עסקו הפרטי של קומץ המשפחות האצילות. זה היה האספורט שלהן. אספורט הוא – המרמה ביותר מכל התעיות של האדם. בימינו אלה, כשאנו אומרים, שעם שלם הולך שולל אחר האגרופנות, – הרי פירושה של הדברים הוא בפשיטות, ששני בני-אדם מְתַאֲגְרָפִים וחמשים אלף מסתכלים וצורחים. זה היה הסוד של כל המהומות בין משפחות מוֹנְטְקִי וקפּוֹלְטִי. בין גינובה ופיזה, במקצת גם – בין הגְּוֹלְפִים והגִּיֵּבְלִינִים. הנסיך ובני-דודו ואוכלי-לחמו היו יוצאים לגולה, אם הוא נוצח; לא רק ההמונים באותו מובן, שאנו משתמשים עכשיו במלה זו, אלא אפילו המעמד הבינוני, בעלי-המלאכה ואנשי-המסחר, עמדו מחוץ למעגל-הזירה, כמסתכלים מתעניינים, אבל

אִישִׁים בַּעֲצָם-מֵהוּתָם, בְּלֹא שִׁסְכָנוּ בַמִּשְׁחָק אֶפִּילוֹ שֶׁכֵּר שֶׁל שִׁילִינג אֶחָד. מִבְּחִינָה חִבְרוּתִית הָיוּ יִמֵּי-הַבִּינָיִים – אוֹטוֹפִיָה בַּהֲתַגְשְׁמוֹתֶיהָ. אֶפִּילוֹ אַתָּה, עִם כָּל בְּעִרְוֹתֶיךָ, יוֹדֵעַ בּוֹדָאֵי אֶת הָעוֹבְדָה, שֶׁהֵפֵרֵשׁ בַּמִּדַּת-הָעוֹנֵי וְהָעוֹשֵׁר כִּיּוֹם בֵּין הַגּוֹבֵר הָרָאשִׁי וּבֵין סַגְנוֹ הוּא יוֹתֵר מִשְׁהִיָּה לִפְנֵי אֵלֶּף וּמֵאַתִּים שָׁנָה בֵּין אֲדוֹן-הָאֲחוּזָה וּבֵין זֶ'אָק צִייד-הֶהֱפֵקֵר. אַתָּה יוֹדֵעַ דָּבָר זֶה; אֲבָל, אִם יֵשׁ בְּרִצּוֹנְךָ לְהוֹכֵחַ בַּזֶּה בְּאוֹפֵן יוֹתֵר בּוֹלֵט, תַּחֲשׁוּב עִכְשָׁיו עַל הַפּוֹנֵדֵק שֶׁבְּצִדֵי-הַדְּרָכִים. כִּיּוֹם פּוֹנִים הַתִּירִים הָעֹשִׂירִים לְמִלּוֹן הַגְּדוֹל, שֶׁמִּתְנוֹסֵס לְתַפְאֶרֶת בְּרַחוּב, שֶׁהַסּוֹלִיּוֹת הַמְרוֹפְטוֹת שֶׁל הָעוֹנֵי כִּמְעַט שֶׁלֹּא דִרְכוּ בּוֹ אֵף פַּעַם. אֲבָל קֶאֱרַל הַגְּדוֹל בְּכָל הַדְּרוֹ נִתְעַכֵּב בְּאוֹתוֹ פּוֹנֵדֵק, שָׁבוּ אֲכָלוּ הִיחַפִּים, וּבְעַל-הָאֲכִסְנִיָּה לֹא הָיָה מוּצָא שׁוֹם קָשִׁי בַּהֲסַפְקַת-הַמּוֹזֵן לְשִׁנְיָהֶם. וְאֵינְךָ בַּמִּשְׁמַעַם שֶׁל הַדְּבָרִים, שֶׁרַק תְּבִיעוּתוֹ שֶׁל הָאֲדוֹן לֹא הָיָה מְרֻבּוֹת כָּל-כֵּךְ; כִּאֵן יֵשׁ לְהַבִּין בַּהֲכֵרָח, שֶׁתֵּאֲבֹנוּ שֶׁל הַקְּבָצָן לֹא הָיָה נִמּוֹךְ כָּל-כֵּךְ. אוֹתָהּ תְּפִיסָה, שֶׁלִּפְיָהּ הָאֲכֵרוֹת בִּימֵי-הַבִּינָיִים הָיְתָה תְּמִיד גּוֹעֵצַת בְּרַעֲב, מִתּוֹךְ הַכֵּרַח לְהַסְפִּיק צִרְכֵי-מוֹתָרוֹת לְטִירָה, הִיא טַפְשִׁית. מֵה טִיבָן שֶׁל מוֹתָרוֹת בּוֹמֵן שֶׁשְׁטִיחִים, תְּמוֹנוֹת, קְטִיפָה, אֶפִּילוֹ זְכוּכִית, אֶפִּילוֹ כּוֹרְסוֹת רְכוֹת לֹא הָיוּ יְדוּעִים, אוֹ לֹא הָיוּ יְדוּעִים לְמַעֲשֵׂה? נִסֶּה-נָא לְעֵרוֹךְ בְּמוֹחֶךָ אֶת רְשִׁימַת-הַחֲפָצִים, שֶׁמֵּהֶם בָּאָה הַנוֹחִיּוֹת שֶׁלְךָ, נוֹחִיּוֹת בְּנוֹסַח שֶׁל הַמַּעֲמַד-הַבִּינוּנִי, וְתִרְאֶה, שֶׁפְּתוֹחַ בְּבִרְזֵה-הַמִּים-הַחֲמִים שֶׁלְךָ וְסִיִּים בַּסְּפֵל-הַקֶּהָהּ שֶׁלֹּאֲחֵר סְעוּדַת-הַצְּהָרִים—אֵף אִם לֹא נִדְבַר כְּלוֹם עַל הַסְּפָרִיָּה שֶׁלְךָ, שֶׁאֵינִי חוֹשֵׁשׁ, שֶׁמֵּא אֵינִי רְאוּיָה לְשֵׁם זֶה—כִּמְעַט לֹא תִמְצָא שֶׁם אֵף דָּבָר אֶחָד, שֶׁהִיא אֶפִּילוֹ עוֹלָה עַל דַּעְתָּם שֶׁל הַנְּסִיכִים הַקְּדָמוֹנִים. הַבוֹחָרִים מִן הַפְּלִטְיָנֵט (הַקּוֹרְפִירְסֵטִים). הֵן אֲמֵנָם, גַּם לָהֶם הָיוּ מוֹתָרוֹת מִשְׁלָהֶם: הַבְּרַבּוֹר הָאֲבוֹס הַקְּלֵאֲסִי וּבַקְּבוּק-הַיִּינֵן, שֶׁצְרִיכָה הָיְתָה לְעַבּוֹר כִּמְעַט שָׁנָה שֶׁלִּמָּחָד עַד שֶׁהִגִּיעַ מְבוֹרְגוֹנְדִיָּה; אֲבָל בְּדֶרֶךְ-כֻּלָּל זֶה הָיְתָה אֲרִיסְטוֹקְרַטִיָּה, שֶׁבְּבוֹזְנוֹתָהּ הָיְתָה פְּחוּתָהּ בַּמִּידָה מִפְּלִיאָה.

אֲבָל הַהַעֲדָר שֶׁל הָאֲכֹזְרִי מִכָּל הָעִינּוּיִים הַחִבְרוּתִיִּים, שֶׁל הַקְּנָאָה, עָשָׂה אוֹתָהּ אֶת הָאֲרֶץ לְאוֹטוֹפִיָּה וְנָתַן לָהּ קִיּוֹם מִתְּמִיד. הַקְּנָאָה אֵינָה אֲלֵא צִירוּף אַחֵר שֶׁל סְגוּלַת-הַסְּקֵרְנוֹת, שֶׁל אוֹתָהּ הַתְּעַסְקוֹת בְּעִנּוּיִים, שֶׁאֵינָם שִׁיכִים לְאָדָם, שֶׁמִּמְרָצָת אוֹתוֹ לְפָרוֹךְ אֶת כָּל הַסִּיגִים. בְּאוֹתָהּ תְּקוּפָה, שֶׁהַמְנוּחָה הָיְתָה אֱלֵהִיָּה, הָרִי הַשְּׂאִיפָה לְדֶרֶךְ בְּנַעֲלֵיו שֶׁל מִי שֶׁהוּא אַחֵר הָיְתָה בְּלִתֵּי-יְדוּעָה, מִמֶּשׁ כִּמוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ יְדוּעִים הַכִּיּוֹסִפִּים לְקוֹטֵב הַצְּפוֹנִי. הַשְּׁפַעְתּוֹ הַמַּהֲפַכְנִית הָאֵיּוֹמָה שֶׁל הָרֵאִינוֹעַ הִיא – בְּמָה שֶׁהִיא מְעוֹרֶרֶת אֶת הַקְּנָאָה הַחִבְרוּתִית; אֵילוֹ הָיְתָה שְׁמֵרְנִי, לֹא הָיְתָה נִפְחָד מִפְּנֵי הַסְּרִטִים, שֶׁבֵּהֶם סוֹבְלִים הָעִנּוּיִים, וְהַתּוֹם הַבְּלִתִּי-מוֹגֵן מוֹשֶׁלֶךְ לְבוֹר-כְּלֵאָה. אֲבָל בְּשַׁעַת שֶׁהַמֵּאֲרָקִיזָה מְשׁוּחַחַת עִם אוֹרְחֵיהָ הָאֲצִילִים – הָרִי הַפּוֹעֵלוֹת שֶׁל בֵּית-הַחֲרוּשֶׁת יוֹצְאוֹת מִפְּלִיָּהֵן בְּמוֹשְׁבֵיָהֵן, שְׁעוֹלִים לָהֵן בְּשֶׁלֶשֶׁה פְּנָסִים; וְזֶהוּ הַנְּבִט הָרָאשׁוֹן שֶׁל הַמֶּרֶד. יִמֵּי-הַבִּינָיִים רָאוּ אֶת הַמֵּאֲרָקִיזָה רַק בְּשַׁעַת שֶׁהָיְתָה עוֹבֶרֶת כַּחוּזוֹן דְּמִיוֹנִי.

אבל אף פעם לא הורשו להתבונן בחייה הפרטיים; ואילו הורשו להציץ לשם, הרי לא היו רואים לא אמבטיה משיש ולא... ולא... איני יכול להרחיב כאן את הדבור, משום שלא ראיתי מארקיוזה מימי ואיני מכיר את הקישוטים המוסכים אצילות על האטמוספירה של חייה האינטימיים. אבל מה שרציתי להביע – זהו, שאילו אפילו הורשה נער כפרי מימי הבינים להכנס פעם לחדר-הנשים שלה, הרי אם נפסח על מה שאני חושב לעגה של שוכני-הצריפים, היה מוצא כאן מעט מאד דברים לכתוב עליהם הביתה.

אין אני מכחיש, שהאצילים באותם הזמנים נהנו מכמה פריווילגיות, שנראות כמבחילות בשביל הרוח המודרנית. אבל השאלה העיקרית היא, באיזו מידה הרגישו ותפסו את אי-ההגינות שלהן אלה, שאתה היית מציין אותם בסגנוןך כקרבות. לפי מושגיניו שלנו, הרי זהו מעשה בלתי-חוקי לענוש עולב מבוגר בלא הטקס של עריכת-המשפט בבית-הדין; אבל באותה שעה עצמה הרי זהו חוקי בשביל המורה – לענוש ילד בלא כל טקס; לא משום שהדרכים של המשפט עצמו הן שונות, אלא בפשיטות, משום שהילד אינו מתרעם על הפרוצידורה, שהיא מספקת לגרום להזדעזעות-מצפונה של החברה. על ענינים של ימי-הבינים יש לדון רק אם נשים עין על המסגרת של ימי-הבינים, שבה היו נתונים. אתה ואני היינו מתמרמים על שיטה, שלפיה יש לבעל-האחוזה זכות של "משפט גבוה ונמוך" עלינו ועל משפחותינו; אבל אילו נתנו במאה התשיעית לאכר את זכות-הבחירה החפשית בין משפט על-ידי אדונו, איש המאה התשיעית, ובין משפט על-ידי שופטים, אנשי המאה התשיעית, שנמצאים בעיר, במרחק של מאה מיל, הרי אין שום ספק, למי היה האכר נותן את משפט-הבכורה.

תרשה לי לספר לך מעשיה, שנוגעת באותה זכות, שהיא, אפשר, המופרכת ביותר מכל הפריווילגיות, שדרשו אותה האצילים בעלי-האחויות בימי-הביניים. מצאתי אותה בכרוניקה עתיקה; ואם גם לא מצאתיה, הרי אין זה נוגע לך.

II

הדבר אירע בשנת 1358. אם נדייק בדברינו, הרי ימי-הבינים כבר עברו אז, אף-על-פי שהתקופה המכונה "רייניסאנסה" באופן רשמי עדיין לא התחילה באירופה המערבית. המידה של בני-אדם לשמוח בחלקם נעלמה; הבארוך, שאביו היה פעם בקושה או במצרים, בין אותם נסיכי-המזרח הבזבזנים, שהיו הקבוץ הטרזני היחידי בעולם באותו דור, הביא הביתה והכניס לנפש-ילדיו אותו רעל, שהעדרו הוא שהיה ברכתה של התקופה הקודמת. דאנטה תופס את הנחש התנכ"י כהתגלמותו של מום אחד – הקנאה. ושוב אירע בהיסטוריה, שהרחש המתפתל גירש את האדם מגן-העדן. שוב התחיל האדם להתחרות – וזהו מקצוע,

שאינו מוצא חן בעיני-האלהים. הברונים התחילו להתחרות בגביעים, נְשִׂיָהִם – באבנים טובות, משי וברומים (ברוקאט), הסוחרים – בשאיפה לְרוּחַ יוֹתֵר גְדוֹל, המלִוּה־בְּרִבִּית, זה נושא-הלפיד הגדול של כל קְדֻמָּה כלכלית – בחיפוש אחר אחוזים, שבשבילם יהא כדאי לו להזרים את צבורי-מטבעותיו בדרכים המשובשות בין מִי לְאֵנוּ וּבֵין אֶאֱכֶן וְוִינָה. כל זה הכביד את המעמסה, שהיתה מוטלת על האכר, והתוצאה היתה—שגם חצר הַחֲנָה, יסוד-היסודות של החברה, התחילה להיות נגועה במידות-ההתחרות. בשנת 1358 הביא הדבר לידי התפרצות-המרד של ה־ז'אָקְרִי; והפרט, שאני עוסק בו כאן הוא—העובדה, שהרוון אֶלְבֵּר דִּי-לֵה רומאנד חי בטירתו "צואר-הזאב" בשעה שכל אוֹבְרֵן היתה מוקפת אש-המרד.

כותב-הכרוניקה משער, שבכל המחוז לא היה אף אציל אחד, שהוואסאלים שלו שנאו אותו בשנאה פראית כל-כך, כמו ששנאו את אֶלְבֵּר. מימי-נעוריו הוא היה תמיד מפלצת של אכזריות מעודנת ומבְּרֻקָּת. אי-אפשר היה אפילו לדון אותו לכף-זכות מחמת המזג החם. דבורו היה תמיד בנחת; ביחוד בשעה שהיה מדבר עם הנשים המשרתות אותו היה מביע אדיבות יתירה, שגרמה, אפשר, למלא מוחות טפשיים ברעיונות טפשיים יותר ממעשי-העושק והתליות שלו. הוא קדם ללוֹאֵי הָאָרְבֵּע־עֶשֶׂר במה שהיה מסיר את כובעו בפני שפחת-המטבח, שהיתה מְחֻנָּה לו קידה. ביחס לגברים היה תקיף, אבל אף פעם לא היה מחוצף. באותו זמן היה נוהג לענוש את גונבי-הצייד באחוזותיו על-פי השיטה של יציקת עופרת-מהותכת לתוך גרונותיהם או עורקיהם; בכדי לענוש את הכפר הקטן בשַׁאֲרֹדוֹנְיָרָה בעד התרשלותו להכניס סכום ידוע, ניתלו עשרה מבניהם-בכוריהם של הכפריים, שנבחרו על-פי גורל, בלילה אחד. לא עבר שבוע בלא הלקאה גדולה בטירת "צואר-הזאב" בשעה שהרוון אלבר חי בה, והרצועות נקנו באופן מיוחד משודדים תוניסי, והן נגזרו מן השֶׁלַח של עֵבֶה-עוֹר אגדי-למחצה. אבל, עד כמה שהשפיעה חדירתה של "רוח-הזמן" למוחותיהם של אכרי-אוֹבְרֵן, הרי לא על אכזריותו דוקה התרעמו ביותר. עיקר-תרעומתם היתה על מה שהרוון אלבר, המצדד האחרון של מסורת, שכבר הוזנחה למעשה באותה תקופה, תבע עדיין וגם השתמש למעשה בקפדנות יתרה באותה זכות אלהית, שהיא ידועה לחוקר בשם "משפט-הלילה-הראשון".

מנהג זה הלך וגשתכח באותו חלק-העולם זמן מרובה קודם שהרוון אלבר נולד. אמנם, אף אחד לא התנגד להתנהגותם החפשית והבלתי-אמצעית של האצילים כלפי נְשִׂיָהִם ובנותיהם של אריסייהם. אבל זו היתה פרוֹצִידוּרָה פרטית ובלתי-רשמית, שהיא שונה לגמרה מפיקוד על כלה צעירה, שוֹנֵר-הכלולות עוד וונד את שְׁעָרָה, להוליכה עם שקיעת-החמה לטירה, אפילו בלא רדיפה אחריה

ובלא מעשי-אלמות, כענין של גבית-מסים קרה. דעתן של הגבירות בטירות לא היתה נוחה מזמן מן המנהג. – וגם זה כשלעצמו הוא סימן נוסף לסרטן. שכבר הרעיל את גופה של החברה, שהיתה ברוכת-שלוה כל-כך לפני; והגבירות ניצחו. המשפט והשכנים הביטו מתוך חשד על אותם קשי-העורף – שאמנם היו מועטים למדי – שעדיין עמדו על דרישתם לקיים את המנהג המיושן, שמלכתחילה לא היה אפשר, אלא פירוש מילולי למושג של יחס השר הפיאודאלי לנתיניו. אבל הרוזן אלבר לא היה מסוג אותם בני-האדם, שמי-שהוא היה מְעוץ להביט עליו בחשד, משום שהיה סייפן אדיר-כוח, ובמקום להרוג את יריביו היה משתעשע במה שהיה מקצץ להם את אזניהם וְחִטְמיהם; ומכיון שהיה אלמן הרי צורה קדומה זו של פְּמִיניסמוס, שזה עכשיו נגצתי בה, לא היתה לה דריסת-רגל למעשה בטירה. לאשרם של אריסיו באוֹכְרֵן, הם נתברכו בחמש עשרה השנים האחרונות בבנות בלתי-יפות ביותר. אבל בין בנות-הדור-הישן היו כמה נשים, כמושות כיום, שהשמועה התהלכה בסביבה, שֶהֵן בילו את ליל-כלולותיהן בטירה. ומלבד זה, רק חמש שנים לפני מרד ה"ז'אקרי" הבלית את עצמו הרוזן אלבר בתעלול, שעורר סערת-התמרמרות בין האצילים במחוז וגרם אפילו לנאום-תוכחה רתחני, שנישא על-ידי הכהן בקְרֵמוֹן-פְּרָאן. הדבר נודע בשם: "שערורית-מַאֲרִיה-ז'אנֶה-מַאֲרִיה". באותה שנה עמדו שלש צעירות יפות-מראה למדי להתחתן באותו יום א'. אילו אירע הדבר לפני עשר שנים, לא היה הרוזן אלבר משתמט מן האחריות הקשה, שהוטלה על האחווה על ידי הזדמנות משולשת זו; אבל הוא היה קרוב לשנת החמישים שלו. אמנם, עוד היה דק, קל-תנועה וצעיר למראה. ומשום כך גזר לערוך את שלש החופות בשלשה "ימי א'", בזה אחר זה. זְכָרָה של התעללות זו עדיין היה חדש, ובפְּרָה-לֶה-גֵיפ גדלו שלשה נערים, ששלשת אבותיהם הרשמיים הטילו ספק במוצאם המדויק. מַאֲרִיה האדמדמת, – ז'אנֶה, אשתו של הטוחן, ומַאֲרִיה לֶה-קְאֵמִיזו היו נשים טובות, שנשאו באומץ את כל עמל-החיים, חייה של אשת-אכר, וספגו את המכות מידי בעליהן באותו טוב-לב, שספגו כל שלש נשים אחרות במחוז; אבל הן חיו תחת כובד-ענין, היו עלובות ומנוודות, ולא נועזו אף פעם להרים את קולן בטענה חיונית כלפי השכן, שמא יזכיר להן "אותו ענין". בעליהן, כשהיה לבם טוב עליהם במרוח, כמעט לא דברו על שום דבר אחר מחוץ ל"אותו ענין", ושאפו לרצח בשעה שישבו יחד בליל-המשתה, משום שהיו יותר מדאי מבוסמים, או זהירים, או גדושי-רגש, בשביל שיתנקמו במלים.

ועכשיו הוצת המחוז באש של טבח-האצילים, והרוזן אַלְבֵר-דִי-לֶה-רוֹמַאנד נלכד בפח. הוא לא יכול לעמוד בפני מצור ממושך, משום שבראש-האכרים עמדו בני-אדם, שידעו פרק בטכסיסי-מלחמה, ואוצר-המים שברשותו אזל.

לא היתה שום תקוה, שאיוו עזרה שהיא מבחוץ תגיע אליו בזמנה. הן, אמנם, היתה שם מנהרה מתחת לאדמה, שהוליכה מן הטירה אל הנהר ושהונחה מזמן. בימים עברו, כְּשֶׁהָאֶפְנָה הרומאנטית של הרעלת-אויבים או דקירתם בחגים בתוך סירתו של בעל-הבית שלטה עדיין בלא-גבול, הרי היה ביקוש מרובה על פרוזדורים תחת-קרקעיים כאלה, בתור השיטה המשובחת ביותר להשמיד את עקבות-הפשע; ומקום-המצאם המדוייק נחשב לסודה של המדינה, שהיה ידוע רק לשר בעצמו ולראש-משרתיו. אבל המאה הי"ד היתה מודרנית יותר מדאי בשביל דרכים עתיקות כאלו. במשך שני דורות, לכל הפחות, היו פרחי-הכפר המבקרים היחידים במנהרה זו, הבנין המתאים ביותר כדי לערוך בו משחק-בשודדים. הן אמנם, אף פעם הם לא הצליחו לסייר אותה במרחק מרובה משום שאמותיהם ספרו להם, ודאי, בראשית-ילדותם, שבמעמקי-מעמקיה של המנהרה נמצא משכנו של הַלְקִין, שד ידוע באותה תקופה. אחת מן המחשבות הראשונות, שעלתה על דעתם של הַצְרִים, היתה — לחסום את המנהרה, ונוסף לזה — להעמיד זקיפים בני-סמך מעבר מזה של החיץ, מתוך חשש, שמא ינסו הנצורים להגיח משם. הרוזן אלבר ראה מחלונו את האכרים כשהם סוחבים מתוך צריחה אבני-כתף אל-פי-המערה, וכך הבין, שאפילו פתח-הצלה מיושן זה — אי-אפשר עוד להשתמש בו. ואילו הצליח לראות, מי הם הזקיפים, היה בטחונו בזה עוד גדול הרבה יותר. במשך השבועות האחרונים חדלו מאריה, וְאָנָה ומאריה לחיות תחת ענן, עכשיו היו הן גבורות-הרגע. הדופי, שהוטל בהן, נהפך לַיֵר-תפארת, שלשת שמותיהן — לתכנית מדינית, מעין שלישיה מגנטית, שדומה במשהו ל-חופש, שוויון ואחוה של הדור, שבא אחר-כך. העלבון, שנגרם לאישיותן, היה מעין סמל של כל העוול הפיאודאלי, נקמת כבודן המחולל — לסיסמת-המונים. שמיצתה את כל התרעומת, שנצטברה בלבותיהם של אכרי-אוכְרֵן. אף אחד לא היה יותר קולני ויותר פעיל מהן בלבויה של אש-השנאה האוכלת משלש פוריות פרועות-שער אלו, שבפניהן החנניים כבר היו טבועים הסימנים המנוולים של זקנה מְשֻׁמֶת — זו המלכודת של כל עקרת-בית נאמנת. מקודם סחבו בעליהן את קלונם המשפחתי אל ככר-השוק ועשו ממנו דגל; אבל מיד קבלו עליהן שלש הנשים עצמן את התפקיד הַנְּשִׁי המסורתי של דבורה. הן נראו בכל מקום ומקום, הן צרחו עד כדי צרידות, עד שנתבסמו מן העונג של עינוי-עצמי חולני, כשהן מוקיעות את קלונן בפני ההמון הזועם. על-ידי התאמצות-דמיון משותפת עבדו תכנית מפורטת של נקמה, וההמון נקרא להצטלב ולהשבע, שהדבר יתגשם בתכנית שיטתית. יש צורך לקחת בשבי את הרוזן אלבר, כשהוא חי, בכל מחיר. צריך להפשיטו ערום, מקודם להעביר על גופו פעולה, שיש בה משום מחאה נגד זכויות-האדון שלו. אחר-כך להכניסו לתוך עורו של סוס-המים במלא מובן המלה, אחר כך — לשלוח אותו, שיצטרף לעדת גונבי-הציד, שנענשו

על-ידו, כשָׁמְנָה הגונה של עופרת מהותכת יצוקה בעורו, וכשנשמעה הקריאה לזקיפים, להשגיח על המעבר מתחת לאדמה – לזקיפים. שלא ינומו ולא ייעפו, התיצבו מאריה, ז'אנה ומאריה קדימה, ותפקיד זה נמסר לידן מתוך התלהבות. עבר שבוע, ואפשר היה לציין התקדמות ניכרת. חיל-המצב בטירה היה רעב וצמא. ז'אנה, אשתו של הטוחן, הצליחה בלילה מן הלילות, שבו לא הגיע תורה לשמור על פי-המערה, להכנס במשא-ומתן עם אחד ממשרתיו של הרוזן, והציעה לו, שיינקה מכל עונש אם יסגיר את אדונו כשהוא חי וכפות כחזיר. היא ספרה לו, שההצעה נתקבלה על-ידי כל הזמנהיגים, שמוכנים לשלוח לו את פסל-הצלב מכנסית-הכפר בתור ערובה לנאמנות-דבריהם. אנשי-הטירה קָדְעו היטב, שאת ההבטחה ודאי שיפְרו, ואף-על-פי-כן היה כאן סכוי להצלה וז'אנה נדרשה להמציא את הצלב בחצות-הלילה הבאה. הרוזן נמצא במלכודת.

בלילה, כשאשתו של הטוחן זחלה כלפי המשמר החיצוני של אנשי-הטירה וצלב-כסף מבהיק בזיו עמוס מתחת למעילה, עמדה מאריה האדמדמה על משמרה במעבר. שני לפידי-האורן התחובים בכתלים הגיהו את מחיצת-הסלעים, שמילאה את כל המנהרה לרחבה ולגבהה. במובן התכני היה זה מכשול עלוב, היו בו פרצים, שזרוע-אדם יכלה לעבור בהם; אף-על-פי-כן דרוש היה רבע-שעה כדי להפילו על-ידי חלק מבני-אדם, שהם תשושי-כח מחמת רעב וצמא. בה בשעה שהצווחה הראשונה של הזקיפים היתה מביאה למקום בוודאות מאה כפריים. לא הסלעים חסמו את המעבר, אלא השנאה שמאחריהם. והשנאת ניוונה היטב מבשר-הצבי, שנלקח באופן חפשי מֵאֶסְמֵיו של הרוזן אלֶבֶר, היא הושקתה לרויה מן היין, שהומצא ממרחפיו. ובאותו רגע עצמו היה ברשותה של מריה האדמדמת קתל-חזיר ובקבוק. אבל הרבה יותר משעורר אותה המזון, הרבה יותר משהשכיר אותה יין-בורגונדיה, הבסימו אותה מחשבותיה.

היא המתינה לז'אנה, שהבטיחה לבוא ולספר על תוצאות-שליחותה. היה לה רגש, למאריה, ששליחותה תצליח. אפשר, שמחר יוסגר האויב. היא וז'אנה ולה-קאמיז תאמרנה להמון, שיסתלק הצדה, כדי שתוכלנה לבוא בדברים עם השבוי בלא מפריע. מחשבותיה נעשו תיות וניתנות-למישוש, אבל אימות ביותר כדי שתזכר בהן. זה היה מחזה של קילוחים אדומים, העוטרים תבנית דמיונית על גבי עור לבן. אמנם, לבן לאו דוקא, יותר נכון – שזוף במקצת. היא יכלה לזכור דבר זה היטב. למרות כל השנים המרובות, שעברו מאז.

היא לגמה לגימה הגונה מן הבקבוק ומצאה, שגם היין מזכיר דבר-מה. לפני אותו לילה שלפני חמש שנים לא טעמה מִיְמִיה משהו דומה לזה. הריח דָּבַר אליה כמו קול; לנפשה הקהה של פראית-למחצה שימשו החושים מורי-דרך יותר טובים

בשביל הזכרונות מן הזכרון עצמו. טעמו של היין עורר בה כל מיני זכרונות של טעמים אחרים. היו שם כל מיני מגדנות ביחד עם הגביע — ממתקים דשנים, מתובלים, דביקים שכאלו. אפילו בתוך מצוקתה ומבוכתה לא יכלה להתאפק מלאכול את כל המנה, ממש כמו שלא יכלה להתאפק מלהעביר את קצה-לשונה על שפתותיה, שיבשו פתאם. היא נזכרה באשה הזקנה, שהזמינה אותה לאכול ולשתות. במנהלת-המשק הזקנה עם כל המפתחות, שצלצלו מסביב לחגורתה; היא היתה בעצם טובת-לב. רק פעם אחת חרפה אותה בהתחלה, כשמאריה נלחמה מתוך יאוש במאמציה של הגברת לרחוץ את כל גופה. אבל מאריה ויתרה מיד — אפשר, משום שהמים היו חמים וריחם היה נעים; ומנהלת-המשק נעשתה שוב ידידותית לגמרה כשנתנה לצעירה חפצים ארוכים, רכים, מרשרשים וצחורים, ללבוש אותם במקום בגדי-החופה היפים שלה. תלבושת-החופה שלה היתה הרבה יותר יפה בעיניה מן הכתונת והגלימה של מנהלת-המשק, היא לא היתה לבנה כולה, אלא אדומה וירוקה וצהובה; אבל חפציה של מנהלת-המשק דגדגו את העור באופן מיוחד. הורגשו שוב משום-מה כמים חמים, והשמיעו רחש קל ונעים, כמו עָלִים, עם כל תנועה.

אחר-כך בא האויב. היא נזכרה, שהיא קמה, רצתה לברוח ולהתחבא בפינה, אלא שרגליה סירבו לזוז, מחמת כל היין והחמימות והריח הטוב — וכל דבר. היא עצמה את עיניה כשהיא רועדת וכובשת את התיפחותה, והמתינה, שתרגיש את מגעה המגושם והמתועב של יד-גבר, משום שלמדה את דרכי-פיתויו של גבר מיום-אירוסיה לפני ששה חדשים. אבל האויב לא נגע בה; ובמקום זה שמעה את קולו. הקול היה בהחלט מאותו סוג של רשרוש-האָריג ושל הממתקים ושל שאר מעשי-הלהטים. הוא אמר אותן מלים עצמן, שאומרים בני-אדם אחרים, אבל באופן מיוחד לגמרו, ואפשר, שאפילו הביטויים לא היו אותם הביטויים בדיוק. דבר זה לא יכלה מאריה לומר; המלים היו הדבר היחידי, שלא יכלה להזכר בו. אבל יכולה היתה להזכר במעשי-הלהטים, ברגש המוזר של שיר-ערש, שהפיג משום-מה את פחדה. יכולה היתה להזכר, שצחקה בעצמה, צחוק מוזר מאד, לא צחוקה שלה לגמרו, משהו דומה לאותם רחשים רחוקים, שנשמעים ביערות בעצם-לילה, שהנשים הזקנות אומרות, שזוהי בת-היער ירוקת-השער, שמתלוצצת עם הָלְקִין. היא יכולה היתה להזכר אפילו בדברים יותר מוזרים, שכולם נעשו על-ידה, ואחר-כך שוב לא על-ידה, באותו לילה של כשפים מעוררים סחרחורת, שלכולם היה אותו טעם שְלִמְגִדְנוֹת. הכשפים הם דבר רע, הם דומים לקדחת-הביצות: משנכנסו פעם לעצמות נשארים הם בהן תמיד, גם אם שכחת את הדבר במשך שנה, או שנתיים, או אפילו חמש שנים.

היא שמעה צעדים קלים בכניסה: זו היתה לֶה־קָאמיזו. מאריה האדמדמת

התפלאה משהו: מה רוצה כאן האשה האחרת, שהרי התור שלה עומד להתחיל רק עם זריחת-החמה. אבל היא לא טרחה משום-מה לשאול, מתוך רגש מעורפל, שאין לה רצון לשמוע לא את קולה הצִנְחָנִי ולא את המלים הגסות והמתובלות, שידידתה היתה מפורסמת בהן. לה־קָאֲמִיזו לא אמרה ולא לחשה כלום, רק ישיבה, שתתה קצת – מאַרְיָה האדמדמת התפלאה, שאין היא שותה עוד ושהיא בעצמה אינה מרגשת עוד צָמָא, לא צָמָא מאותו מין – ושתי הנשים רבצו זו מול זו מתוך שתיקה. לה־קָאֲמִיזו ישיבה כשְׂרִיסי-עינייה מושפלים, אפשר, שהיא נמנמה, והאדמדמת התבוננה בפניה מתוך התעניינות סקרנית חדשה. היא נראתה בעצם מְכוּעֶרֶת – צעירה אומללה זו. חטמה הסולד והמחוצף, שפעם היה היסוד העיקרי לתביעתה, שיחשבו אותה יפה, נראה עכשיו כמעט כמום. מספר-הקוים בפניה היה כמעט כמספר-הקוים על פסטידה של מאַרְיָה האדמדמת. אי-אפשר היה לראות בבהירות את העור להבהובם של הלפידים הלוחשים, אבל האדמדמת ידעה, שהוא מסודק ומכורכם – וגם מלוכלך. מנהלת-המשק הזקנה טרחה בלא-קֶץ בשעה ששטפה את פניה של מאַרְיָה במים החמים ובאותו חֶפֶץ רך, המכונה "ספוג", שהביאו הצלבנים מארץ-התורכים. זה היה מוזר בשביל מאַרְיָה עצמה – התעניינותה הפתאומית בקוי-פניה של מאַרְיָה האחרת. מתוך ההריון ויניקת-הילדים, מתוך מאות ההרפתקאות של חייה, חיי-אכרה, היא שכחה לא רק גנדרנות, אלא גם קנאת-אשה או תחרות. אפשר, שאַלָּה היו קוי-פניה שלה, שראתה בראי-חי זה, שקראה בתוך קמטיהם ובועותיהם וסדקיהם את תולדות-חייה שלה, חיים של זוהמה, של רעב, לכלוך ומכות.

לה־קָאֲמִיזו ישיבה עדיין, מאַרְיָה השניה חשבה, שזו נרדמה; אבל פתאום הרימה את ראשה, הפנתה את עיניה כלפי הכניסה והקשיבה. מבעד לרחשו של הנהר הקרוב והסומפּוּנִיה הרגילה של ליל-קיץ אפשר היה להבחין צלילים אחרים. מזמן לזמן – גרידה ושפשוף קהה של עץ, שמתגלגל על החול, בשעה שבני-גלים סחפו סירה בודדת רכובה על פְּטוֹרְיָה, אמצעי-ההובלה היחידי ב"צואר-הזאב", כלפי הגֵדָה הנמוכה והמשופעת. בהפסקים נשמעו צריחות צרודות ורמות, שהגֵד שלהן עלה מן הכפר, וכלבים נענו בנביחה; אבל בקולותיהם של האנשים היה משהו, שעל־ידו קשה היה להבחין בין קול-האדם ובין הנביחות. לה־קָאֲמִיזו אמרה: "הם שכורים כחזירים. אם נצעק ונבקש עזרה לא יוכלו לרוץ. הם יוכלו רק לזחול על ארבעתם".

אחר-כך לא דברו עוד הנשים כלום והמתינו. שתיהן עצמו עכשיו את עיניהן; רק מזמן לזמן היתה אחת מהן פוקחת פתאום את עיניה כדי להפגש במבטה המתגנב של חברתה. ההתפרצויות של הצריחות בכפר הלכו ונתרבו. ז'אנה, אשתו של הטוחן, פרצה אל המערה. היא נשאה לפיד. אפשר היה לראות את פניה כשהם

מוגהים היטב : לחייה ועיניה קדחו, פיה היה פתוח משהו, כאילו מחמת חוסר-
אזר. היא צעקה מן הכניסה ברשעות :

— הדבר נעשה, מחר יהיה ברשותנו!

האדמדמת ולה-קאמיו קפצו ועמדו על רגליהן, והיא ספרה להן את כל המעשה.
ראש-המשרתים לקח את פסל-הצלוב, נתן לה לנשק לו, הטפס. זה לא היה כלום, גרוע
מכל-מה שנתן לה להמתין בלי סוף עד שהצליח לזחול למקום-הראיון, מתחת למגדל.
הדבר יעשה מחר, בין זריחת-השמש ובין הצהרים. הוא אמר, שאי-אפשר לצוד
את האויב חי בלילה, משום ששני שומרי-ראשו הנאמנים ביותר ישנים תמיד
לצדו על-יד הדלת של חדר-המיטות. אבל בבוקר ילך לסייר את נקודות-ההגנה
מסביב, ואז יתנפלו עליו ויכפתו אותו. היא נחפזה הלאה, לספר בכפר, כשהיא
יוצאת מקליה משמחה.

היא יצאה מכליה משמחה, כן, אבל הצפיה היתה רעה. היא שנאה את
הצפיה כשמחשבות באות והולכות ומסעירות את הכל בנפשה, כאילו ראשו של
אדם נעשה רשות-הרבים, ואין איש שיסגור את השער, וכל מיני דברים פראיים
חולפים וחולפים בו ומהממים את האדם עד לידי טירוף. טוב, מחר בצהרים אפשר
יהא לשים קץ. לשים קץ לכולם, אף-על-פי שטפס זה מאמין, כנראה, שהוא
והשאר יורשו באמת לצאת לחופש. הגיעי בעצמך : הוא דרש ממנה לנשק את
הצלב! כאילו נשיקות באות בחשבון!

ז'אנה, אשת הטוחן, היתה ידועה כאשה בעלת השקפות ותְּרָנויות בענינים
מסויימים ; היא צחקה וחזרה על דבריה : "כאילו נשיקות באות בחשבון".

מאריה האדמדמת ירבה, הפנתה את פניה ואמרה בלחש :

"לפעמים באות נשיקות בחשבון, לפעמים — כן".

ז'אנה פנתה אליה מיד, אבל נשארה בשתיקתה, טמנה את הקצה הבוער של
הלפיד שלה בחבילת-השחת הרטובה, משום שרגש הקמצנות היה קלוט בעצמותיה,
ורבצה לצדה של לה-קאמיו. ושוב לא נשמע כלום במשך זמן מרובה מחוץ ללחישת-
הלפידים ושכשוך הסירה וגלי-הנהר, והשאר, הלילה והשכורים והכלבים—כל זה היה
רחוק מאד והלך והתרחק עוד. אף אחת משלש הנשים לא ישנה ; עיניהן היו עתה
פקוחות לרווחה, אבל אף פעם לא הציצו אלו לתוך אלו. היו רגעים, כשהמחשבות
כמעט שניתנו להשמע ; אבל מוזר מאד, שברגעים אלה דוקה התחמקו מחוץ לשטח-
הביטוי בהברות. כשם שיש אופן של שירה ב"אוניסון" (בהתאמה) כך יש גם "אוניסון"
של דממה, שהוא שמור בשביל רגעי-המפנה החשובים וכבדי-הגורל ביותר בדרך-

החיים, והצפיה היא רעה. כשהגעף למפנה-הדרך ואתה צריך להמתין, הרי מוחך דומה לבקעה צרה בין ההרים, שכל הרוחות משתוללות בה, כשהן עוברות הנה ושוב, עד שאתה נעשה מחוסר-הגנה ואומלל.

נְהַמָּה הבקיעה פתאום את הדממה. היה לה צלצול נמוך, מלא. בלתי-ניתן להבעה, כנהמת-חיה. זו היתה — ז'אנה. היא אחזה בלפיד הדועך, קפצה ועלתה על חומת-הסלעים מתוך חימה מחוסרת-מטרה. אבן קטנה, שאינה גדולה מאגרופה, התגלגלה וזחה מבין שני גושי-אבן גדולים. היא השאירה רק רווח דק. אבל נראה, שהפרצה עברה דרך כל השטח. משום שזרם-אוויר מחוור, אם גם קלוש, מורגש היה כשהוא חולף במערה. הוא היה קלוש מאד, אבל מתמיד. הוא הביא עמו נשימה של רטיבות, שהיא קרירה יותר מן האוויר הקר בכניסה; ואפשר, שבשביל נפשות, שהן מרוגזות-עצבים מחמת צפיה עלובה, נשא גם דברים אחרים — טעם של מתיקות, ריח בשמים, בשורה, רמז, שנלחש על-ידי השטן או על-ידי בן-אחיו השובב, הַלְקִין, בעל זנב-העלוקות, שכפי שאומרים, הוא חי מעבר מזה.

אדוני הצעיר, יש לחשוב, שכאן הוא סוף-המעשה. ברור באופן הגיוני, שקיר, שנבנה באופן רעוע כל-כך, אפשר היה בקלות לפרוץ בו פרץ, עד כדי להשאיר מעבר; ונשים כפריות, אף אם פניהן כמו בלא-עת, יש להן זרועות חסונות; ואנשי-הכפר "צואר-הזאב" היו שכורים; ורק סירה אחת עגנה בדיוק בכניסה. בבוקר נפנף ראש-המשרתים במטפחת לבנה מעל מגדל-הטירה וספר לכפריים, שהרוזן אלבר ושני שומרי-ראשו נמלטו. הכרוניקה, שעליה אני מסתמך, נותנת תיאור מפורט של הגורל, שנפל בחלקו של המשרת ושל אנשיו ושל מנהלת-המשק התְמִיָּה, וכמו-כן יש בה אפילו ספור מפורט ביותר בנוגע למאריה. ז'אנה ומאריה: אבל דבר זה תמצא בעצמך, אם אתה רוצה, ואם תשחק לך השעה לגלות את כתב-היד.

ת ר ג ם ד"ר י. ייבין